

دیدگاهها و نظریه های توسعه منطقه ای

استاد: آقای دکتر احمدی بافنده

ارائه کنندگان:

زهرا رستمی - مرتضی صمرايي - کیخسرو عابدینی - مسین قصابیان

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

پاییز ۱۳۹۳_۱

محققان همه رشته ها و پژوهش های علمی باید در جریان نظریه های علمی رشته خود باشند.

➤ نظریه یا تئوری علمی

شبکه به هم پیوسته ای از سازه ها (مفاهیم)، تعاریف و قضایاست که به منظور تبیین و پیش بینی پدیده ها از طریق تشخیص روابط بین متغیرها ، یک نظر نظامدار درباره این پدیده ها ارائه می دهد.

➤ فرضیه

برهان حدس زده ای برای استدلال یک مطلب یا واقعه است.
فرضیه یک گمانه است که باید مورد رسیدگی قرار گیرد.
فرضیه باید مورد بازبینی قرارگیرد یعنی باید بطلان پذیر باشد تا بتوان آنرا به دفعات آزمود.

➤ مکتب یا مدرسه

به مجموعه جهان بینی و ایدئولوژی مکتب گفته میشود و در زمینه های مختلف ارزشی، علمی، سیاسی، اقتصادی و... بوجود می آید

➤ مدل

نمادی از واقعیت است

از طریق مدل می توان درباره دنیای واقعی به پیشگویی پرداخت. مدل توانایی پیشنهاد فرضیه های جدید و فرموله کردن فرضیه ها را دارد.
در رابطه با نظریات ساخت شهر مدل بیانگر شکل محیطی شهر است.

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا

➤ توسعه: شکفتگی تدریجی یا بارزتر شدن اجزای هر چیز

✓ بعد نظری – فلسفی توسعه

توسعه بر خلاف رشد که جنبه کمی دارد، حاوی جنبه کیفی نیز هست. توسعه مفهوم مطلق ندارد بلکه نسبی است و درمقایسه بازمان و مکان مشخص معنا پیدا می کند.

✓ بعد عینی – کاربردی توسعه

توسعه درهرمرحله ازتحول و تکامل جامعه مفهوم عینی-کاربردی مییابد.

مهمترین ویژگی های توسعه درمفهوم عینی – کاربردی عبارتند از :

- تهیدستان به عنوان محور توسعه
- اهمیت دادن به نقش اصلی اکثریت افراد جامعه
- توسعه بومی و محلی

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

➤ توسعه پایدار و عدالت اجتماعی

چهارچوب نظری برنامه ریزی منطقه ای، محیط زیست، آمایش سرزمین، طرحریزی کالبدی و طرح جامع سرزمین است.

هدف: ایجاد یکپارچگی، هماهنگی و ساماندهی استفاده از سرزمین در سطح ملی / منطقه ای حول توان اکولوژیک، نیروی انسانی، فن آوری و منابع مالی متعلق به محیط است.

بر اساس توسعه پایدار، توسعه محلی پیشنیاز توسعه ملی است. در توسعه درون زا مردم بومی و محیط زیست آنها محور اصلی مطالعه و برنامه ریزی به شمار می رود.

(طرفداران توسعه درون زا که معتقد به توسعه پایین به بالا هستند معتقدند که توسعه باید از درون جوامع بر اساس نیازها و استعدادهای همان جامعه شروع شود تا بر مسأله وابستگی به عنوان عامل توسعه نیافتگی غلبه کند)

عدالت اجتماعی

یکی از اصول بنیادینی است که در اغلب ایدئولوژیها از جمله دین اسلام مبنای برنامه ریزی محسوب می شود و یک اصل به شمار می رود. طبق این اصل ایدئولوژی اسلامی بیشتر به برنامه ریزی منطقه ای گرایش دارد تا به برنامه ریزی بخشی – قطبی.

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

➤ توسعه اقتصادی

سیاستها و خط مشی های گوناگون عدم تمرکز، تمرکز زدایی و برنامه ریزی شهری و منطقه ای در کشورهای مختلف دنیا به عنوان ابزار مهم و موثر در توزیع و تعادل جمعیت و فعالیتهای بکار گرفته شده است. این الگو یکی از بهترین ابزار برای برنامه ریزی شهری و منطقه ای در بازسازی اقتصادی کشور به شمار می آید.

بنابراین کارایی سیستم شهری با کارایی و رشد اقتصادی، اجتماعی کشور رابطه ای مستقیم دارد

اهداف عالی توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

- (1) تأمین عدالت اجتماعی مبتنی بر رهایی از استثمار توأم با روابط انسانی، تعاون و احترام به کار
- (2) استقلال سیاسی و اقتصادی لازم و ملزوم یکدیگرند و بر هم اثر متقابل دارند
- (3) تأمین رفاه اقتصادی برای همه با تأکید بر بالا بردن سطح زندگی گروههای حاشیه نشین
- (4) رشد و تعالی انسانها از طریق راهم آوردن زمینه های توسعه تعاون و همبستگی و خلق ارزشهای فرهنگی
- (5) ایجاد محیطی سالم

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

➤ توسعه فرهنگی

یکی از مهمترین مسائل روابط شهر و روستا روابط فرهنگی آن است. روستاییان به شهرها مهاجرت میکنند، شهرهایی که خود تحت تأثیر سیطره فرهنگ جهانی هستند. بنابراین روستاییان شهری زده و شهرهای غریزده، ملغمه فرهنگی را می سازند که گاه صدها سال بی هویتی و سرگردانی حاصل آن است.

➤ توسعه سیاسی

شروط توسعه سیاسی

- 1) اعتقاد مردم به اینکه نهادهای دولتی و مراکز قانونی ای وجود دارد که می تواند آنها را به بخشی از اهدافشان برساند. وسایل ارتباط جمعی میتواند به حمایت و تشویق مردم به مشارکت بپردازد و روستاییان را با زندگی خارج از محدوده روستا آشنا کند. (حذف فاصله شهر و روستا با پوسترهای دیواری درچین)
- 2) اعتقاد به برابری فرصت ها و لزوم رعایت حقوق دیگران و نهادینه کردن آنها در تصمیمات و ارگانهای سیاسی کشور

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

➤ توسعه شهری

در نیمه اول قرن ۱۹ سرمایه داری و انقلاب صنعتی تغییرات عظیمی در ساختمان شهرها بخصوص در شمال غربی اروپا به وجود آوردند. جمعیت زیادی به محله های قدیمی هجوم آوردند، کارخانه ها افزایش یافتند و دودهای مراکز صنعتی سطح خیابانهای پوشیده از فاضلاب را فرا گرفتند و این **شهرهای بیمار** برای رهایی از آشفته گی نوع جدیدی از برنامه ریزی رامی طلبیدند .

راه حل هایی برای بهبود شرایط بد صنعتی

✓ راه حل ایدئالگرا ها (اوئن، سن سیمون، فوریر) سردمداران نظریه تجدید کامل شهسازی و تغییر بنیادی شهر براساس روشهای جدید زندگی اجتماعی که کاملاً تئوریک بود

✓ افکار لیبرال دولتی (جنبش باغشهر در انگلستان با تشکیل گروههای داوطلب برای ساختن خانه های کارگری و چند طبقه برای گروههای کم درآمد انجام پذیرفت)

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

➤ توسعه سیاستگذاری منطقه ای

همه کوششهای آگاهانه و عمدی که از سوی حکومت برای ایجاد تغییر در توزیع فضایی پدیده های اقتصادی و اجتماعی، از قبیل جمعیت، درآمد تولید انواع کالا و خدمات، تسهیل حمل و نقل و سایر زیر ساختهای اجتماعی و حتی قدرت سیاسی انجام میشود.

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

نظریه های توسعه منطقه ای

✓ نظریه نئوکلاسیک

این نظریه بر مشوقهای محرک عوامل تولید، بویژه در بخش رسمی تولید صنعتی تأکید دارد.

✓ نظریه علیت تراکمی

به سیاستهای ایجاد مراکز رشد و بهبود توسعه بخشی (زیر بنا، حمل و نقل، ارتباطات، آموزش ... می پردازد)

✓ دیدگاه رادیکال

بر جداسازی منطقه و خودگردانی بیشتر آن تأکید دارد.

هدفهای برنامه ریزی منطقه ای از درون منطقه نشأت می گیرد اما راهبردهای برنامه ریزی منطقه ای در ارتباط با برنامه های ملی تعیین میشود. بنابراین تعادل برنامه ریزی و روابط بین مناطق گوناگون در مقیاس برنامه ملی است.

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

➤ راهبردهای برنامه ریزی منطقه ای

- ✓ راهبرد قطب رشد و مراکز رشد
- ✓ راهبرد شهرهای کوچک و میانی
- ✓ راهبرد شهرهای جدید
- ✓ راهبرد توسعه مناطق عقب مانده
- ✓ راهبرد تخصیص منابع
- ✓ راهبرد برتری های نسبی
- ✓ راهبرد تعادل بخشی به سازمان فضایی کشور
- ✓ راهبرد ایجاد عدتمركز در تصمیم گیری ها بویژه درزمینه توسعه منطقه ای
- ✓ رهبرد جذب فن آوری درسرمایه گذاری های خارجی
- ✓ راهبرد توسعه صنعت توریسم و باتاب فضایی آن
- ✓ راهبرد رعایت مسائل زیست محیطی ودستیابی به توسعه پایدار مین

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

➤ نظریه های منطقه ای

✓ نظریه های مکانی

دربگیرنده مفاهیم توسعه ناحیه ای، منطقه ای و آمایشی و چگونگی تأثیرات مثبت و منفی کانونهای بازار رابر توسعه نواحی همجوار و دور دست تبیین می کند. و سرچشمه مفاهیم قطب رشد و نظریات مکان یابی است.

✓ نظریه های جغرافیایی

برهمگنی ناحیه ای متکی است و در قالب مناطق جغرافیایی طبیعی، مناطق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باتمسک به برخی معیارهای جغرافیایی به کار می روند.

✓ نظریه برنامه ریزی های کالبدی

با اتکا بر معیارها و ضوابط فیزیکی حاکم بر برنامه ریزی و طراحی شهری در میدان برنامه ریزی منطقه وارد می شود و بیشتر جنبه های مهندسی، معماری، ساختمان سازی، زیباسازی و تأسیس زیربنای شهری بر آن حاکم است.

✓ نظریه های اقتصادی

مقصود اصول و تحلیلهای اقتصادی در محدوده های جغرافیایی مشخص (منطقه) است و به اقتصاد شناسی منطقه می پردازند و توسعه اقتصادی منطقه را مدنظر دارند.

مفاهیم توسعه منطقه ای – توسعه شهر و روستا (ادامه)

➤ اهداف سیاست منطقه ای

- ✓ تسریع توسعه در مناطق کمتر توسعه یافته
- ✓ متنوع کردن فعالیتهای اقتصادی در هماهنگی با ساختار اقتصادی و محیط طبیعی هر ناحیه
- ✓ کاهش تراکم زیاد جمعیت در برخی مناطق و شهرها
- ✓ تقویت فعالیتهای برنامه ریزی در سطوح حلی و منطقه ای
- ✓ ایجاد یک نظام اطلاعاتی برای برنامه ریزی و گسترش مشارکت مردم به منظور پاسخگویی در اجرای درست اهداف

بنابراین اگر یک منطقه توزیع موزون داشته باشد، روستاها بوسیله شهرها استثمار و بلعیده نمیشوند و در صورت بروز چنین عارضه ای نباید تنها به روابط شهر و روستا پرداخت بلکه باید علل این عدم تعادل را در منطقه، بویژه شهر اصلی جستجو کرد.

نظریات سازمان فضایی - مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی

نظریات سازمان فضایی – مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی

➤ مکان گزینی

تعیین مکان بهینه بر مبنای حداقل هزینه و حداکثر سود (کشور آلمان مرکز ثقل نظریه های مکان گزینی)

➤ نظریه شافل (۱۸۷۸) – قدیمی ترین مدل مکان گزینی

صنایع صرفاً در جوار شهرهای بزرگ و در پاسخ به عامل تقاضا و بازار استقرار می یابند.

➤ نظریه لانهارت (۱۸۸۲)

مکان بهینه صنعتی مکانی است که در آن مجموع هزینه های حمل و نقل (مواد اولیه، کالای ساخته شده و مواد سوختی) حداقل ممکن باشد.

نظریات سازمان فضایی - مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی

➤ نظریه آلفرد وبر (ارائه اولین نظریه جامع ۱۹۰۹)

حداقل کردن هزینه با در نظر گرفتن عوامل حمل و نقل (ناحیه ای)، نیروی کار (ناحیه ای) و تجمع گرای صنعتی (محلی)

➤ نظریه اسمیت

با استفاده از منحنی های هزینه و شیب منحنی درجه بازار گرا بودن یا ماده اولیه گرا بودن صنایع را ارزیابی کرد.

➤ نظریه پالاندر (۱۹۳۵)

با استفاده از خطوط هم مسافت و خطوط هزینه های جابجایی رابطه میان هزینه حمل و بعد مسافت را بیان می نمود

➤ هوور (۱۹۳۷)

نظریه کسب بازار بیشتر و فروش بیشتر را ارائه داد. از نظر وی مکان بهینه صنایع استقرار در تجمعات صنعتی است

نظریات سازمان فضایی – مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی

➤ نظریه حداکثر استفاده از زمین های کشاورزی

✓ یوهان هنریک وان تونن

الگوی کاربردی زمین با قیمت کالاهای کشاورزی و هزینه تولید آنها رابطه ای مستقیم دارد. هزینه تولید کالاهای مختلف به فاصله محل تولید تا مرکز فروش کالا بستگی دارد .

✓ فرضیه هایی برای تبیین نظریه

- ناحیه فرضی به قدری دور افتاده است که در آن تنها یک شهر و حومه کشاورزی قرار داد .
- حومه شهر محل سکونت کشاورزانی است که می خواهند سود خود را بنا بر تقاضای بازار به حداکثر برسانند .

- دسترسی میان حومه و شهر تنها به وسیله یک نوع وسیله نقلیه امکان پذیر است.
- هزینه حمل و نقل ارتباط مستقیمی با فاصله محل تولید از بازار دارد .

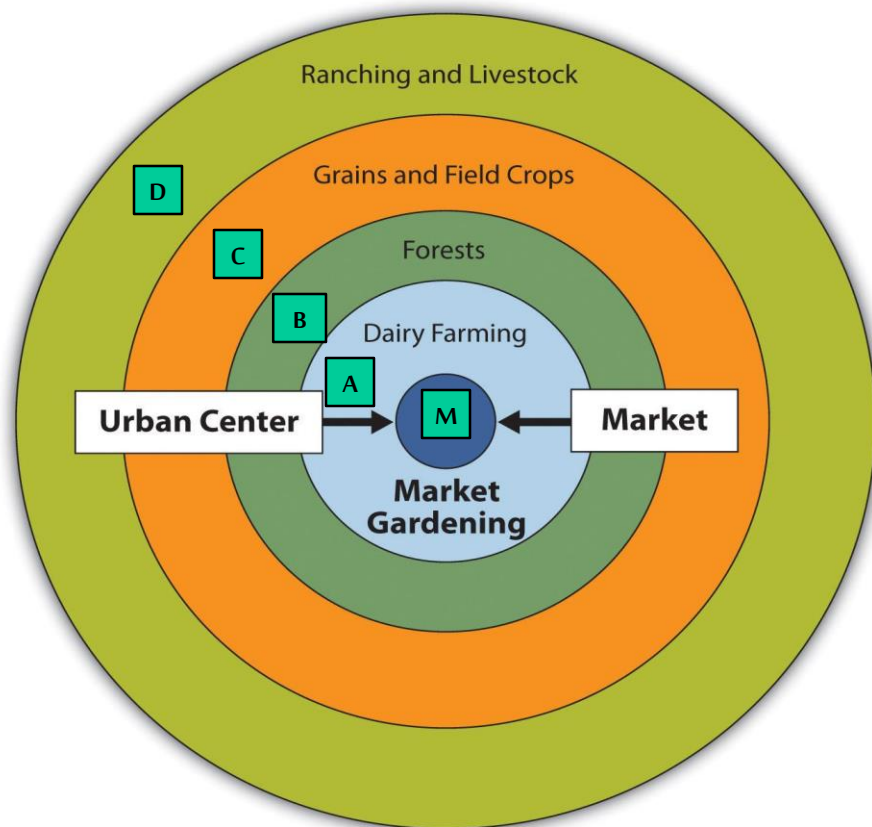
«هزینه حمل و نقل عامل اصلی تعیین کننده نوع کشت است»

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه حداکثر استفاده از زمین های کشاورزی

➤ ورود نظریه وان تونن به داخل شهر و شناخت نحوه استفاده از زمین

- ✓ قیمت زمین همواره به موازات فاصله گیری از مرکز شهر کاهش می یابد که این خود تأثیر اصل تحقق پذیری پوزیتیویسم منطقی را بیان می کند.
- ✓ تونن بر حسب ماهیت تولید و سودآوری آن در واحد هکتار منطق کشت را در اطراف بازار شهری معین به شکل دواير متحدالمرکز ارائه می کند.

- A. صیفی و سبزی
- B. جنگل و درخت
- C. غلات
- D. دامپروری
- M. بازار شهر

مکان یابی کشتها بر حسب فاصله از بازار شهر

➤ نتیجه‌گیری

- ✓ در قیمت فروش تولیدات کشاورزی در بازاری معین، افزون بر تأثیر عوامل تولید، عامل حمل و نقل نیز اثر گذار است. بنابراین تولیداتی که فراتر از فاصله‌ی معینی به بازار می‌رسند، نمی‌توانند برای تولیدکننده سودآور باشند.
- ✓ برای بهبود وضع درآمد روستاییان، وجود یک بازار کارگری غیر کشاورزی و قوی ضروری است.
- ✓ پیامدهای سیاستهای ناظر بر این نظریه بیش از همه مناسب نواحی کمتر توسعه یافته کشورهای صنعتی و یا نواحی عقب‌ماده کشورهای کمتر توسعه یافته‌ای است که آهنگ رشد سریعی دارند.
- ✓ سیاستهای توسعه کشاورزی بر پایه این نظریه برای کشورهایی نامتناسب است که در آن رشد پاتولوژیک مراکز شهری، بیشتر ناشی از فشارهای جمعیتی مناطق روستایی است که آهنگ رشد آن بیش از میزان رشد اشتغال در مناطق شهری است.

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه مکان مرکزی

➤ نظریه مکان مرکزی – والتر کریستالر

دلایل عمده برای وجود شهرها

- ✓ مکانهای استراتژیک بر سر راههای ترابری
- ✓ تراکم اختصاصی فعالیت های اقتصادی
- ✓ مکانهای مرکزی

➤ نقطه یا مکان مرکزی

مکانی است که کالا و خدمات را در اختیار نواحی فراتر از حول و حوش خود قرار می دهد و از این نظر برای سایر مناطق مرکزیت دارد و منبع مایحتاج آنها به حساب می آید.

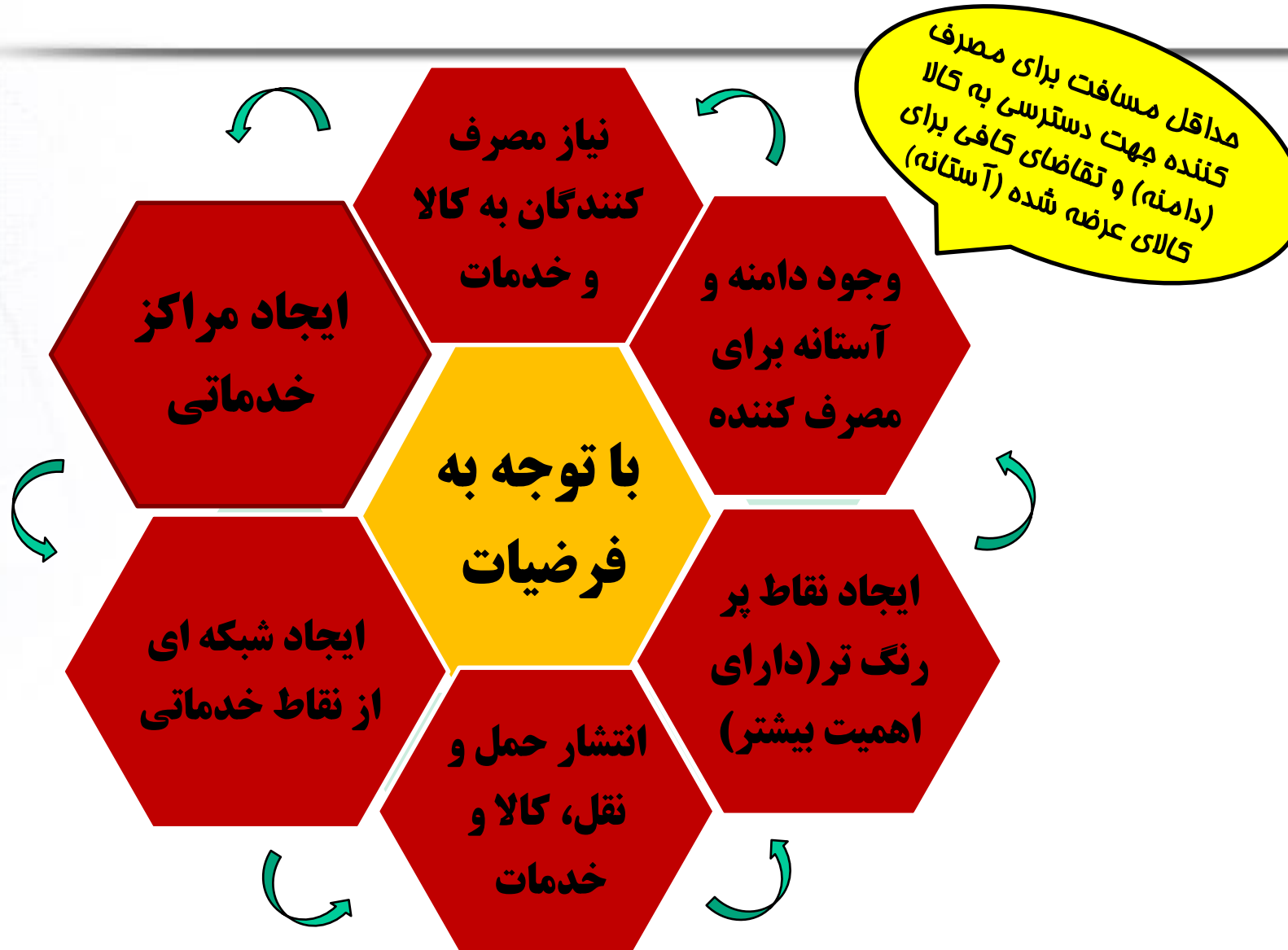
مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه مکان مرکزی

بواسطه این نظریه تشریح اندازه، شماره و ترتیب توزیع شهرها براساس کارکرد آنها میسر شد.

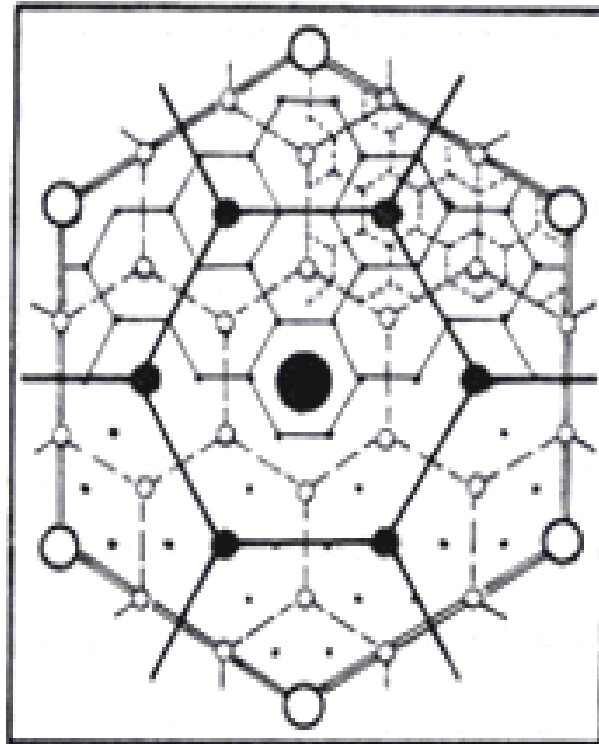
اساس این نظریه طرح ریزی و توزیع فضایی شهرها و اندازه و سلسله مراتب بین آنهاست و معتقد است که مرکزیت یک مکان با افزایش و کاهش سرویس دهی آن مکان افزایش و کاهش می یابد. بنابراین مجموعه ای از کاربران که مکان های معلومی داشته باشند، مکان تسهیل (مرکز خدمات، کارخانه، انبار و...) را طوری تعیین می کنند که با توجه به مکان جدید، هزینه کل سفرشان کمترین مقدار باشد.

این نظریه مبین علت توزیع فضایی شهرها و اندازه و سلسله مراتب بین آنهاست و مرکزیت یک مکان با افزایش و کاهش سرویس دهی آن مکان افزایش و کاهش می یابد.

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی - نظریه مکان مرکزی

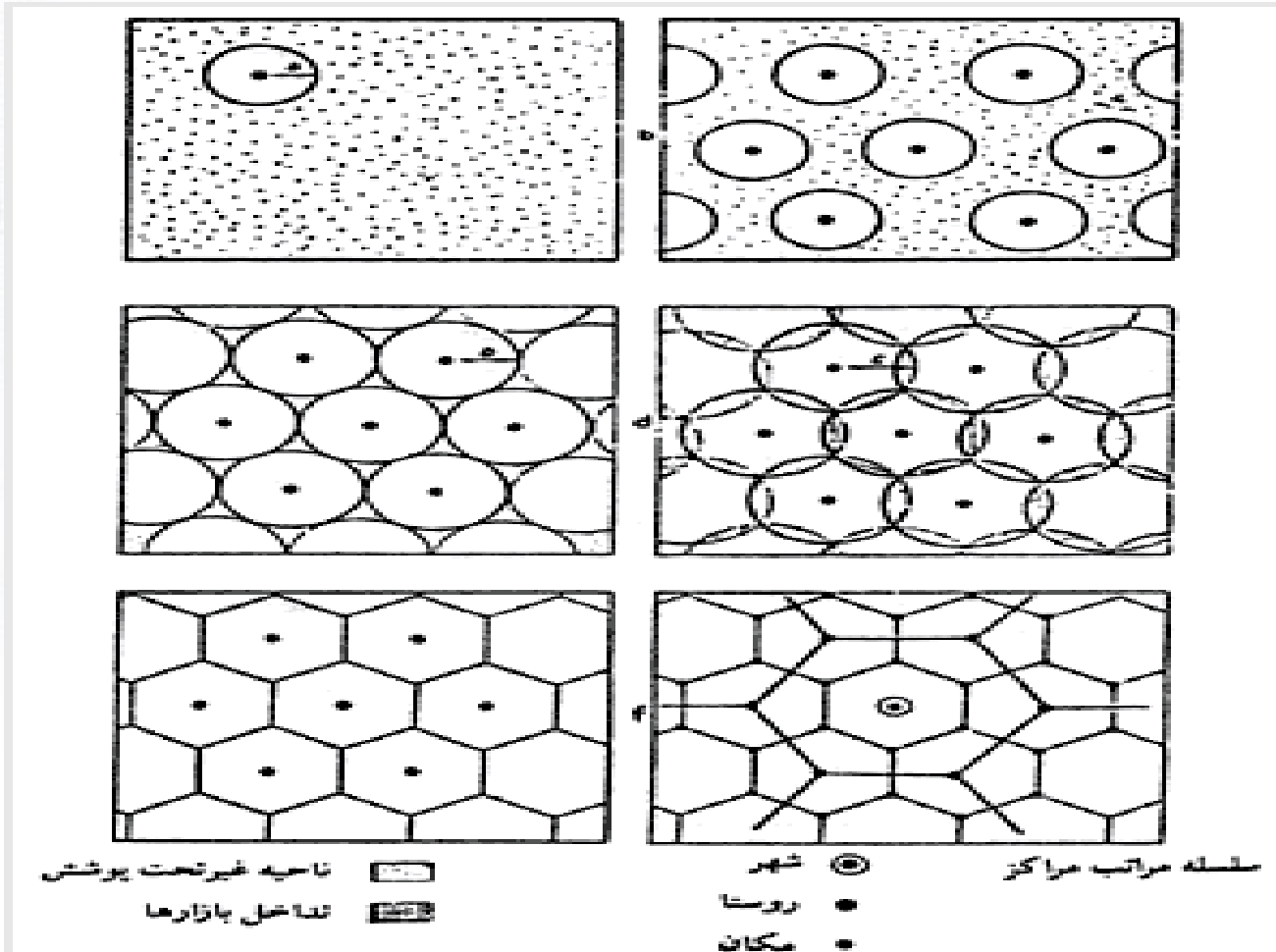

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی - نظریه مکان مرکزی

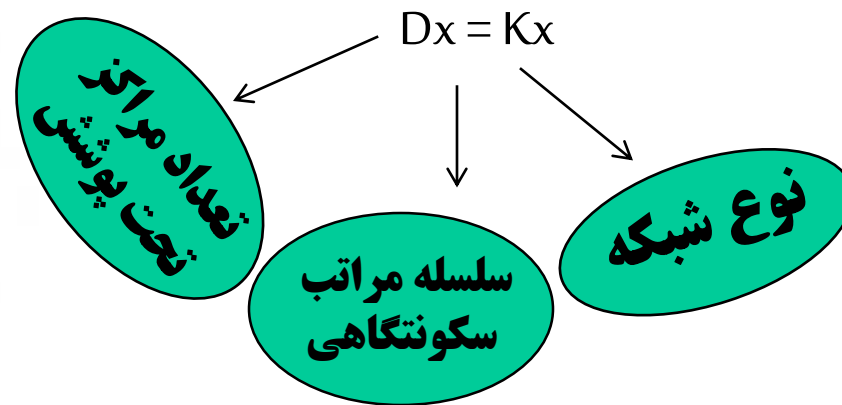
● مرکز استان ● پایتخت ● شهر کوچک ○ مرکز بخش ○ شهر بزرگ

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی - نظریه مکان مرکزی

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه مکان مرکزی

رابطه تعیین تعداد مراکز تحت پوشش (تومان و کورین)

✓ پارامتر K : هر مکان مرکزی علاوه بر جمعیت خود قادر به تأمین کارکرد و خدمات چند مرکز رده پایین تر هم هست ← اگر $k=3$ مکان مرکزی علاوه بر جمعیت خود قادر به سرویس دهی به دو مرکز سلسله مراتب پایین تر است

✓ $K=7$: تعداد مراکز تابع و وابسته آن که در سطح چهارم سلسله مراتب شهری می تواند باشد برابر با ۲۴۰۱ خواهد بود

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه مکان مرکزی

سلسله مراتب بر مبنای $3(K=3)$: آذوقه گیری مراکز وابسته از یک مکان مرکزی در کوتاهترین فاصله ممکن انجام شود. در این حالت مکان مرکزی رابطه خود را با دو مرکز نزدیک از شش مرکز پیرامون برقرار می کند.

سلسله مراتب بر مبنای $4(K=4)$: هزینه ساخت شبکه حمل و نقل برای ارتباط مراکز تابع با مکان مرکزی بر عوامل دیگری برتری دارد و بسیاری از مراکز مهم روی محورهایی که شهرهای بزرگ را به هم مربوط می سازد قرار می گیرند

سلسله مراتب بر مبنای $7(K=7)$: وقتی تمام خدمات اداری از سوی مکان مرکزی بر مراکز وابسته و تابع جریان دارد، در این صورت سلسله مراتب بر مبنای ۷ تعیین می شود و در حالت رابطه بین مکان مرکزی با همه مراکز شش گانه تابعه نزدیک ضروری است

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه مکان مرکزی

- ایرادات طرح اولیه کریستالر

با وجود نظم در سیستم سلسله مراتبی، خطوط ارتباطی حمل و نقل موجب بی نظمی در این سیستم است (فضاهای نفوذی را روی خط و محور طولی تغییر می دهد)

نقش سیاسی و اداری مکان مرکزها غیر قابل ارزیابی است
راکد و غیر فعال بودن نقشه های طرح گونه گریستالر و لوش (کولارز و نایستوان)

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه مکان مرکزی

نتیجه گیری

کاربرد این نظریه بیشتر در رابطه با فعالیتهای تجاری و سیاستهای سلسله مراتبی شهرها و روستاها و فرایندهایی مثل بازار، حمل و نقل و توزیع کالا کاربرد دارد.

اهمیت آن در بررسی روابط شهر و روستا خصوصا در ایران که دارای اقتصاد روستایی و کشاورزی است بیشتر آشکار می شود.

با وجود نظم در سیستم سلسله مراتبی، خطوط ارتباطی حمل و نقل موجب بی نظمی در این سیستم است (فضاهای نفوذی را روی خط و محور طولی تغییر می دهد)

نقش سیاسی و اداری مکان مرکزها غیر قابل ارزیابی است.

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه فضای اقتصادی شهرها

➤ آگوست لوش

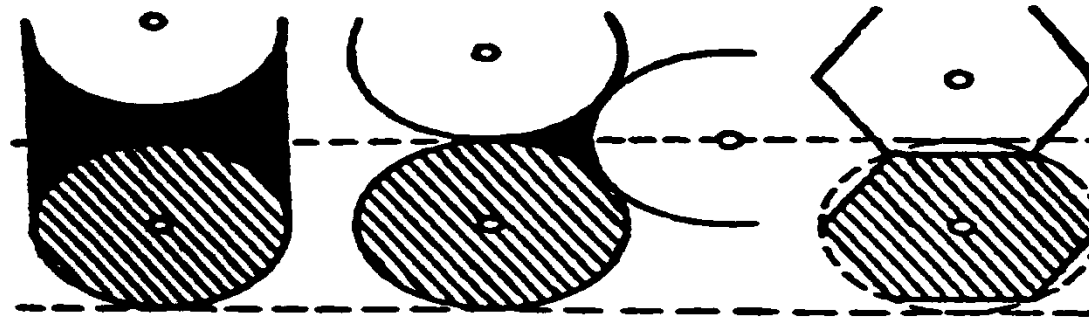
نظریه آگوست لوش در سال ۱۹۴۰ در گسترش و اصلاح نظریه کریستالر ابراز شد.

➤ اساس نظریه لوش

- ✓ فاصله حمل و نقل تولیدات به بازار
- ✓ تولید به مقدار زیاد
- ✓ رقابت
- ✓ عامل طبیعی (تباين در حاصلخیزی زمین و ناهمواریها و عوارض محدود و یا تسهیل کننده جغرافیایی)
- ✓ عامل اقتصادی (اختلاف در قیمت زمین و تعرفه حمل و نقل در استقرار و مکان یابی مراکز)
- ✓ عامل انسانی (حرکتهای و تصمیمات فرد گرایانه تولید کنندگان و گروههایی که در سایت قیمت گذاری نقش دارند)
- ✓ عامل سیاسی (نقش مرزهای سیاسی و سازمانهای دولتی در طبقه بندی و مرکزیت واحدهای بافتهای اقتصادی اثر می گذارد)

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی - نظریه فضای اقتصادی شهرها

۱۱-۶ اشکال مختلف مکان مرکزها، از لوش

دو دایره دور از هم : در این حالت مکانهای مرکزی نمی توانند فضای خالی بین میادین جاذبه را بپوشانند.

میدان جاذبه دو یا سه مرکز مماس باشند: فضای خالی دور از تأثیرات مکانهای مرکزی به حداقل می رسد.

از بین بردن فضاهای خالی : بخش از دوایر روی هم سوار شده و در نقاط تداخل رقابتهایی بین مکان مرکزها بوجود می آید.

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه فضای اقتصادی شهرها

➤ قانون کمترین تلاش

خرید از نزدیک ترین مرکز خرید و فروش (هزینه، انرژی، زمان)
کریستالر و لوش راه حلی در زمینه رقابت و تعادل بین مکانی برای مجموعه ای از کالاها و چگونگی تمرکز انواع مختلف کالاها را در مراکز مختلف شهری ارائه کردند.

➤ نتیجه گیری

تغییرات ساختاری در محیط اقتصادی مانند پیشرفت فن آوری و کشاورزی میتواند باعث ایجاد یک تجارت پرسود در سطوح مختلف به صورت سلسله مراتبی شود. بنابراین در این فرایند بازار به وسیله محصولات تجاری مطلوبتر و در گستره ای فراگیرتر تسخیر می شود و سرانجام این فرایند رقابتی به سوی تمرکز گرایی و ایجاد سلسله مراتب پیش می رود.

➤ نظریه قطب رشد :

نظریه های هیرشمن و میردال شامل عناصری است که فرانسوا پرو آن را قطب رشد می نامد.

اساس این نظریه کارایی اقتصادی است. میتوان تولید را از طریق دستیابی به صرفه های تجمع (کاهش هزینه های ناشی از عواملی که نسبت به بنگاه خارجی، ولی نسبت به فضای قطبی داخلی اند) افزایش داد. با سیاستگذاری منطقه ای می توان توسعه قطبهای رشد را تقویت کرد و منافع به هم پیوسته ای را بدست آورد.

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی - نظریه قطب رشد

➤ فواید توسعه قطبی

رشد یک نقطه (قطب) خود به خود توسعه منطقه ای را ارتقا می بخشد.

قطب رشد خود یک مرکز جاذب جمعیت می شود و مهاجران منطق کمتر توسعه یافته در آن به جای روی آوردن به شهرهای بزرگ و متراکم، به سمت خود جلب می کند.

➤ ایرادات راهبرد قطب رشد

✓ انتظارات تقدم فضا بر توسعه فعالیتهای اجتماعی و اقتصادی را پاسخ نداده است.

✓ ضرورت هماهنگی های دقیق و وسیع میان بخشی و فضایی، زمانبر بودن اقدامات، نیاز به سرمایه گذاری برای تحقق راهبرد

✓ عدم سازگاری آنچه هست و آنچه در حال شدن است با آنچه فکر شده است. جوامع بشری بسیار پیچیده تر از آن عمل می کنند که بتوان آنها را در قالبهای از پیش تعیین شده گنجاند.

نتیجه‌گیری

در سالهای گذشته سیاست توسعه کشور از نظریه قطب‌رشد تبعیت کرده است و به شهرها الویت داده شده تا توسعه اجتماعی - اقتصادی شهرها موجب توسعه اجتماعی - اقتصادی روستاها شود و شهرها طی ساز و کار موسوم به «گسترش» تولید کشاورزی نواحی مجاور خود را تحرک بخشند.

شواهد حاکی از آن است که با اجرای سیاست «قطب‌رشد» شهرها نتوانسته‌اند خدمات لازم را ارائه دهند و جذب حرکت نقاط روستایی شوند.

در کشورهای جهان سوم فعالیتهای صنعتی وارداتی است و درگاهی نیروهای متخصص از خارج از مرزها تأمین می‌شوند. اجرای سیاست قطب‌رشد سبب ایجاد فقر از پایین‌ترین رده تا بالاترین رده‌های اجتماع و شکاف طبقاتی در شهرها بخصوص بین شهر و روستا خواهد شد که حاصل آن مهاجرت‌های روستا - شهری است.

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی - نظریه مرکز - پیرامون

➤ نظریه مرکز - پیرامون

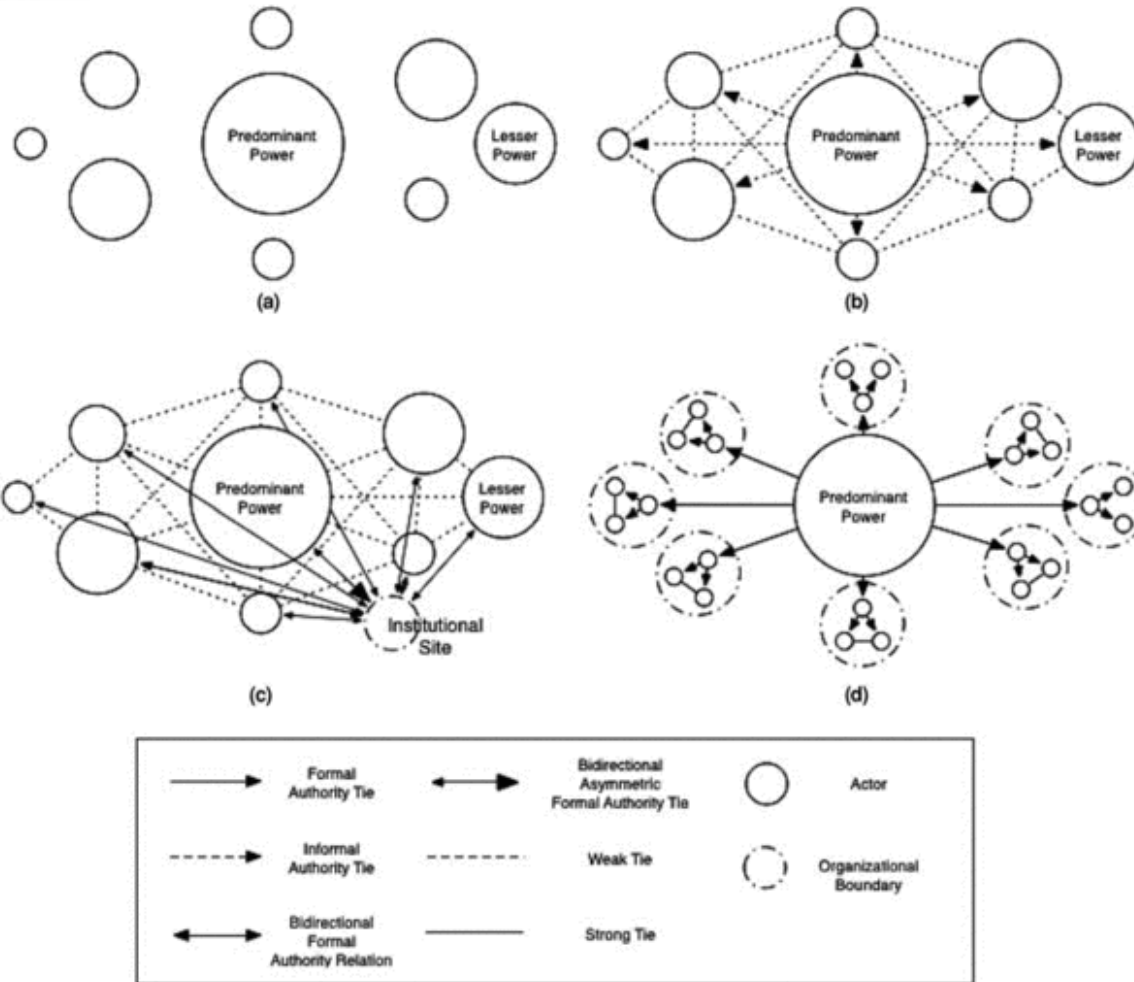
این نظریه توسط فریدمن ارائه گردید. به اعتقاد او هر نظام جغرافیایی شامل دو زیر نظام فضایی است.

قلب پیشتاز و پویای نظام

پیرامون (که در حالت سلطه پذیری نسبت به مرکز قرار دارد و جزیی از نظام است)

در این الگو شهر بیشترین و مهم ترین نقش را ایفا میکند. در واقع نوآوری و توسعه در ماتریسی از مناطق شهری ایجاد می شود و به پیرامون روستایی جریان می یابد که نتیجه آن یک نظام مرتبه ای از شهرها و عرصه های شهری است که می تواند نمایانگر افزایش یکپارچگی فضایی و در نتیجه توسعه باشد.

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی - نظریه مرکز - پیرامون

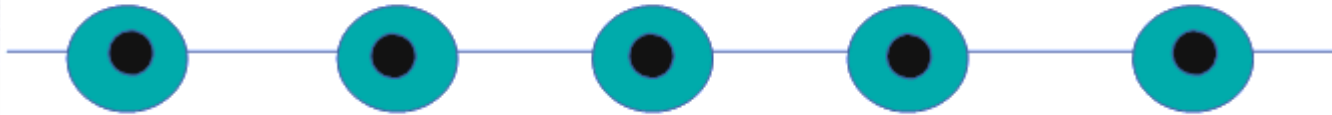
مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه مرکز – پیرامون

➤ مراحل رشد اقتصاد و تغییرات بین مرکز – پیرامون

✓ مرحله اول – جامعه ما قبل صنعتی

نشان دهنده سامانه‌ای از مراکز صنعتی و عمدتاً نامتمایز است و هر کدام محدوده منطقه کوچکی را خدمات‌رسانی می‌کنند.

مراکز محلی مستقل و بدون سلسله‌مراتب

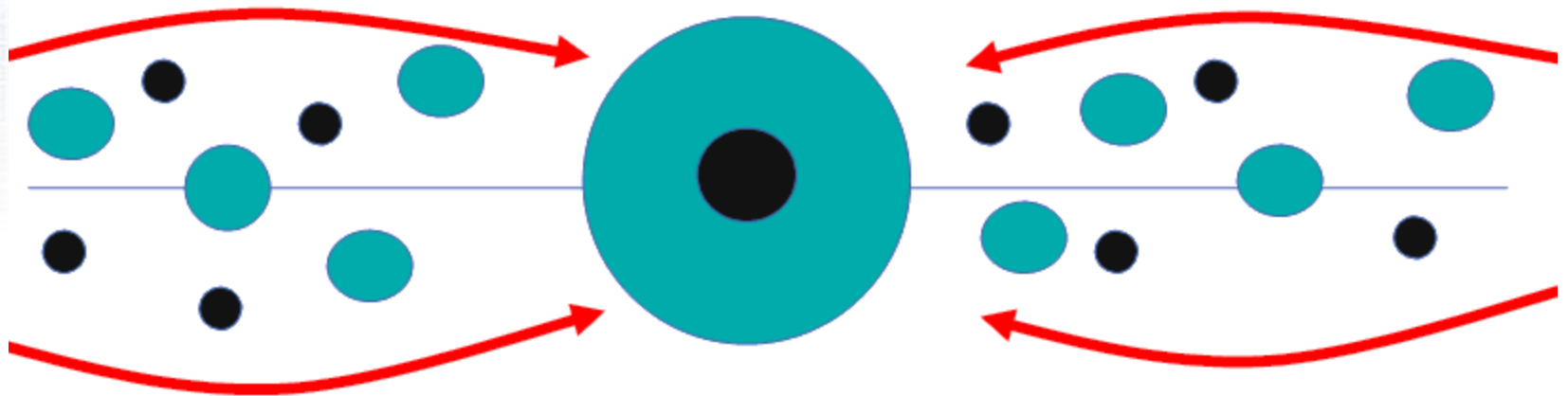

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی - نظریه مرکز - پیرامون

مرحله دوم - آغاز صنعتی شدن

یکی از مراکز بهینه ، به هسته ای نیروند گسترش می یابد ، سرمایه گذاریها و نیروی کار به این مرکز منتقل می شوند و اقتصاد ملی به منطقه ای مادر شهری و منفرد محدود می شود.

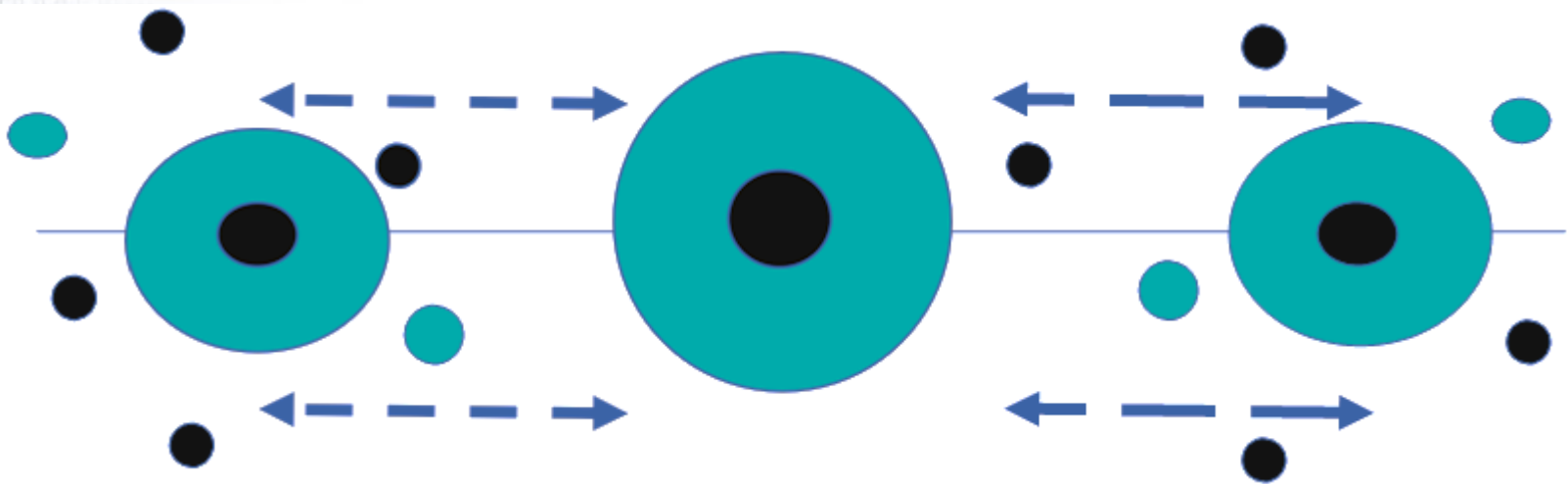
یک مرکز ساده قوی با طیف گسترده پیرامون

مرحله سوم - صنعتی شدن کامل

با توسعه بخشهای بهینه پیرامون به ساختاری چند هسته ای تبدیل می شود. در نتیجه آثار گسترش مراکز ثانویه شکل می گیرند. بنابراین در درون ناحیه مادر شهری سلسله نواحی کوچکتر پیرامون تشکیل می شود.

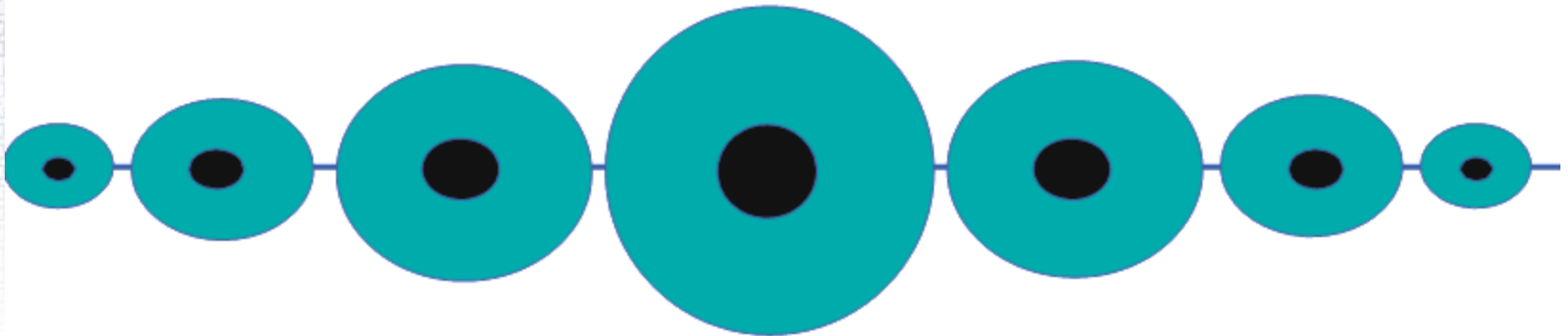
یک مرکز ملی منفرد و مراکز پیرامونی قوی

مرحله چهارم - مصرف انبوه

نواحی پیرامون در درون یک مادرشهر به تدریج جذب اقتصاد مادرشهر می‌شوند.

نظام بهم پیوسته و کارآمد شهری

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه مراکز رشد

➤ نظریه مراکز رشد (مدل میسرا)

در دهه ۱۹۶۰ مفهوم مراکز رشد به مراکزی که به طور مشخص توسعه روستایی-منطقه‌ای را ترویج می‌کنند (نه یک طرح و برنامه عمرانی اجرایی) به دلایل زیر گسترش پیدا کرد.

- ✓ عدم موفقیت مراکز رشد صنعتی در کمک به مناطق دور افتاده روستایی
- ✓ افزایش تعداد مردم فقیر در نواحی روستایی و شهری
- ✓ نیاز به تمرکز جمعیت روستایی و پراکنده
- ✓ موفقیت محدود برنامه‌های موجود توسعه روستایی که از عدم هماهنگی فضایی پروژه‌های متعدد بخش‌های مختلف سازمان‌های حکومتی ناشی می‌گردد.

➤ نتیجه‌گیری

نمود تازه‌ای از نابرابریهای منطقه‌ای و عدم تعادل در سطح روستاهای کشور، ناشی از سیاستهای توسعه صنعتی و راهبرد توسعه مرکز - پیرامونی در ایران است.

این سیاست موجب تشدید جاذبه‌های شهری، برهم خوردن تعادل ساختاری بین شهر و روستا و تشدید نابرابری بین روستاهای کشور شده است.

نظریه مرکز - پیرامون در حقیقت به دنبال و در جهت تصحیح کم و کاستیهای نظریه قطب‌رشد ارائه شده و مهمترین انتقادی که بر آن وارد است این است که اصل را در همه مراتب بر مرکز (از جمله شهر) می‌گذارد و پیرامون را به فرع حساب می‌آورد.

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه مراکز رشد

ایده مرکز رشد به معنای تجدید سازمان الگوی سکونت روستایی به نفع آن مراکزی است که بیشترین امکانات بالقوه برای توسعه و تبدیل به مراکز رشد یا خدمات را طی بیست سال آینده دارا هستند.

علیرغم برخورد غیر مشتاقانه کشورهای در حال توسعه این موضوع، در کشورهایی مانند هند، پاکستان، بنگلادش، سریلانکا، کنیا، تانزانیا، تایلند، مالزی، اندونزی، کره جنوبی، بولیوی، کوبا، مکزیک در حال شکل‌گیری است که با ظهور مراکز رشد روستایی به شکلی اتفاقی یا برنامه‌ریزی شده همزمان است.

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه مراکز رشد

➤ اهداف آرپی میسرا در قالب برنامه ریزی مکانی چند سطحی

- ✓ یکپارچه سازی مراکز شهری – روستایی و رفع دوگانگی شهر-روستا
- ✓ ایجاد جامعه روستایی – شهری فارغ از تراکم شهری و انزوای روستایی
- ✓ رفع تمرکز و پیشگیری از قطبی شدن فضا – فعالیت

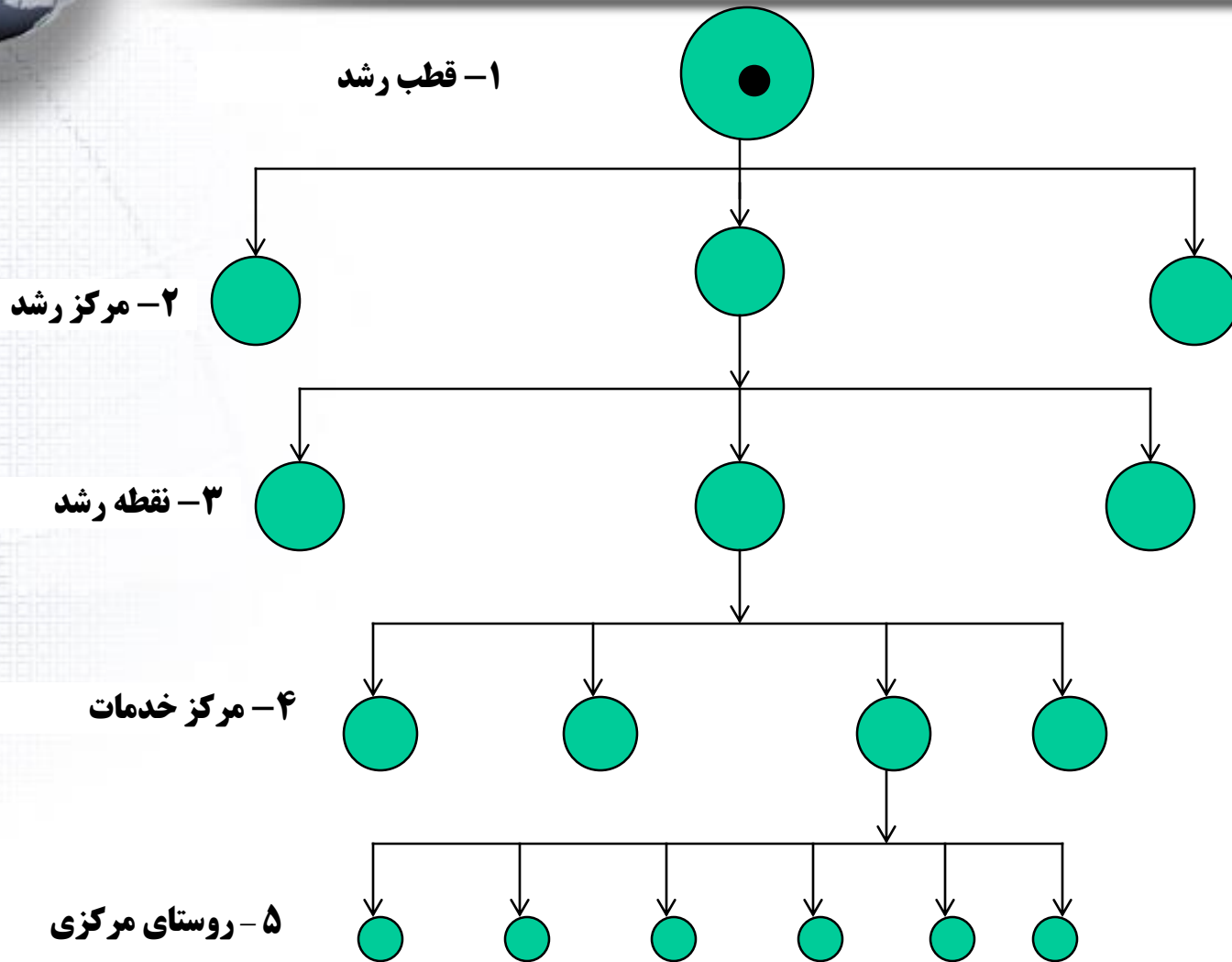

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه مراکز رشد

کانونهای رشد بر حسب سلسله مراتب منظم شده اند به طوریکه روستاییان و شهرنشینان به آن دسترسی مناسب خواهند داشت. «نظامی چند سطحی بر اساس عدم تمرکز» که در هر سطح سلسله مراتبی از خدمات وجود دارد.

در مقابل سلسله مراتب کانونی، سلسله مراتبی از خدمات خواهیم داشت که سطح سرویس دهی هر مرکز را مشخص می کند. ملاک‌گزینش این مراکز عبارتند از جمعیت، مرکزیت مکانی و عملکرد.

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی - نظریه مراکز رشد

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه مراکز رشد

➤ ایرادات مدل میسرا

توجه به مجموعه فضاهای منفرد در مجموعه ملی و عدم توجه به توسعه محوری و ساماندهی فضاهای توسعه خطی و مجتمع
عدم توجه به ابعاد اقتصادی و توجه به بعد مکانی و نحوه خدمات‌رسانی سلسله‌مراتبی

➤ نتیجه‌گیری

مدل میسرا (نظام سلسله‌مراتبی) در مقابل تغییرات اندکی که در ساختار فضایی-مکانی رخ می‌دهد پایداری لازم را نخواهد داشت مگر آنکه ساختار فضایی مطلوب هر کشور یک بار به درستی شناخته شود.

در صورت عدم تغییر بنیادی در ساختار اقتصادی-اجتماعی ملی، نظام سلسله‌مراتبی طرح شده (بر حسب تجربیات موجود) عملاً در جهت تقویت مراکز بزرگتر کانونی (قطبها) و ترویج رابطه بهره‌کشانه مادر شهرها خواهد بود که چنین رابطه‌ای عملاً در مقابل تعادل‌گرایی مورد نظر خواهد بود.

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه روستا شهری

➤ نظریه روستا شهری یا شهر نشینی روستایی Rurban Theory

عبارت است از ترکیب و ادغام ساختارهای اجتماعی شهری و روستایی در حاشیه مراکز شهری. در این پدیده شیوه‌های رفتار موجود در سکونتگاه‌های روستایی بوسیله روستاییان به شهرها منتقل می‌شود.

➤ روستا شهر یا شهر کشاورزی

روستاهای بزرگ و پرجمعیتی هستند که علاوه بر چشم‌اندازهای روستایی چشم‌اندازهای شهری نیز دارند. یعنی ترکیبی از چشم‌اندازهای فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر و روستا در آنها دیده می‌شود.

➤ نظریه سیاست آمایشی توسعه روستا شهری

این نظریه توسط جان فریدمن و مک داگلاس ارائه شد و اساس آن تجسم شهرها در پهنه کشتزارهاست یعنی روستا شهرهایی که پاره‌ای از عناصر کلیدی شهرگرایی را در نواحی کوچک و پرتراکم روستایی داراست.

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه روستا شهری

➤ سلسله عملیات تحقق راهبر روستا شهری

- ✓ تغییر چهره نواحی روستایی به جای سرمایه گذاری در شهرها و تشویق روستاییان به ماندن در روستاها
- ✓ گسترش شبکه کنشهای اجتماعی در نواحی روستایی که فراتر از محدوده یک روستاست
- ✓ ایجاد فضای اجتماعی – اقتصادی و سیاسی یا ناحیه روستا شهری
- ✓ کاهش نابسامانی اجتماعی در مسیر توسعه، حفظ انسجام خانواده، تقویت تأمین روانی برای شکوفا کردن استعداد فردی و اجتماعی
- ✓ تثبیت درآمدهای روستایی و شهری و کاهش اختلاف بین آنها از طریق تنوع امکانات کار تولیدی از طریق اتصال فعالیتهای کشاورزی به غیر کشاورزی در درون یک جماعت منطقه ای.
- ✓ اتصال نواحی روستا شهری به شبکه های ارتباطی منطقه ای از طریق بهبود کانالهای ارتباطی میان نواحی روستا شهری
- ✓ طراحی یک نظام حکومتی و برنامه ریزی متناسب با ویژگی های محیط
- ✓ تأمین مالی برای توسعه روستا شهری با این تضمین که بخش عظیمی از پس اندازهای محلی در همان ناحیه سرمایه گذاری می شود.

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نظریه روستا شهری

➤ نتیجه گیری

✓ نظریه توسعه روستا شهری در همه مکانهای جغرافیایی کاربرد عام ندارد خصوصا در کشورهای جهان سوم و یا کمتر توسعه یافته مانند ایران که عمده سرمایه گذاری های زیر بنایی در نواحی روستایی ، خدماتی است.

✓ اجرای این راهبرد منجر به تمرکز خدمات در آنها می شود و نه تنها به شهری های کشاورزی تبدیل نمی شوند بلکه نقش شهر را در مقیاس محدودتری به عهده گرفته و به عنوان محل جذب جمعیت های روستایی اطراف خود مطرح می شوند.

✓ در صورتی این راهبرد موفق است که برخورد یاری در سطح محلی و کمک های بخش عمومی و دولت متکی بوده و با اصلاحات ترضی همه جانبه از میزان مهاجرت های روستا به شهر کاسته شود.

نظریه سیستمها

روش شناسی برخورد با واقعیت است و با کاربرد مفاهیم مربوط به سیستمها و اندیشه های سیستمی سر و کار دارد.

به این روش شناسی عنوان برخورد سیستمی یا نگرش سیستمی یا روش سیستمی داده اند. برخورد سیستمی یعنی نظریه سیستم ها ، یک روند رو به تکامل و گسترش در علم و فن آوری نوین.

در این برخورد برحسب شرایط موضوعاتی مورد بررسی و پژوهش قرار می گیرند که از اجزای همگن و بهم پیوسته تشکیل شده اند و هدف تنها شناسایی آنها (اجزا) نیست بلکه این است که بتوان آنها را به گونه ای اداره کرد و سازمان داد که دلخواه باشد.

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی – نظریه سیستمها

برایان بری جغرافیدان آمریکایی برای اولین بار نظریه سیستمها در مطالعات شهری را استفاده کرد.

مفهوم سیستم شهری مبنی بر وجود مجموعه‌ای از مراکز شهری – ناحیه‌ای است. در این نگرش هر شهرک و هر شهر دارای منطقه نفوذی است که با هم کل زمینهای منطقه نفوذ را در بر می‌گیرد.

این سیستم بوسیله شبکه‌ای از راهها، جریان کالا، خدمات عقاید، سرمایه‌ها و نیروی کار، قابلیت نظام‌پذیری و کلیت یافتن را داراست.

مطالعات نظری مکان‌گزینی صنعتی - نتیجه‌گیری نهایی

توسعه شهری پایدار، مستلزم داشتن تفکر عقلایی و فلسفی- ایدئولوژیک قالب‌بندی شده در مکاتب و نظریه‌های علمی، بستر قانونی، سیاست‌گذاری، استراتژی رسیدن به هدف، برنامه‌ریزی، طراحی، مشارکت مردمی، اعتبار بودجه و بخصوص رعایت عدالت اجتماعی و غیره است.

توسعه پایدار بوجود نمی‌آید مگر با خمیرمایه آزادی و دموکراسی و نهادینه شدن ساختارهای مشترک هدفمند مردمی و نظارت دائمی موثر قانونی نمایندگان مردم در همه امور و اجرای عدالت اجتماعی.

در بسیاری از شهرهای جهان سوم و در حال توسعه دهها نظریه با هم در حال اجراست. به علت نبود بستر قانونی مناسب و مدیریت واحد هماهنگ‌کننده نظریات متفاوت به اجرا درآمده است. شهرهای جهان سوم نه به سبب آنکه فاقد نظریه باشند بلکه به دلیل آنکه انواع نظریه‌های ضد و نقیض در آنها بکاررفته

است. سبب درگاه و راه‌مشکل دور و هسته‌آلود

مطالعات نظری مکان گزینی صنعتی – نتیجه گیری نهایی

از حدود دو قرن پیش وقتی شهرهای صنعتی رو به رشد نهادند و سیل مهاجران روستایی به شهرهای اروپای غربی سرازیر و میلیاردها تن مواد خام و ذخایر از کشورهای استعمار شده به این شهرها و کارخانجات حمل شد، اندیشمندان فراوانی با توجه به نوع سیستم فکری و ایدئولوژیک خود درباره تعیین جایگاه قانونی، طراحی، معماری، ساخت و ساز، تعیین محدوده قانونی، درک روابط شهر و روستا، تبدیل روستا به شهر و غیره نظریه های مختلف و گاه متضادی ارائه کردند. آنهایی که به این نظریه ها توجه داشتند و دارند و با تفکر، شهرهای خود را بنا کردند و مدیریت می کنند شهرهایی روان و سالم ایجاد کردند و آنهایی که به این نظریه ها توجه ندارند و عملاً دست به آزمایش و خطا می زنند شهرهایی را اداره می کنند که نه روی به گذشته تاریخی و غنی خود دارند و نه به آینده علمی جهان.

با تشکر از توجه شما